

УДК 821.161.2:811

М. В. Голтвеницька

КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ ПІДРЯДНИМ ВІДПОВІДНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Голтвеницька М. В. Комунікативний потенціал складнопідрядних речень із підрядним відповідності в українській художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

У пропонованій статті автор робить спробу виявити комунікативний потенціал складнопідрядних речень із підрядним відповідності, що функціонують як окрема синтаксична одиниця й у складі багатокомпонентної синтаксичної конструкції, й з'ясовує, що синтаксична організація відповідної форми мовного спілкування зумовлюється її призначенням, функціями і комунікативним задумом автора.

Ключові слова: складнопідрядне речення з підрядним відповідності, структурно-граматичні типи, речення елементарної будови, багатокомпонентні синтаксичні конструкції, інтраперсональна (внутрішня) комунікація, інтерперсональна (міжособистісна) комунікація, комунікативний потенціал.

Голтвеницькая М. В. Коммуникативный потенциал сложноподчиненных предложений с придаточным соответствия в украинской художественной прозе конца XX – начала XXI века.

В предлагаемой статье автор предпринимает попытку выявить коммуникативный потенциал сложноподчиненных предложений с придаточным соответствия, которые функционируют как самостоятельная синтаксическая единица и в составе многокомпонентной синтаксической конструкции, и определяет, что синтаксическая организация соответствующей формы речевого общения обуславливается ее назначением, функциями и коммуникативным замыслом автора.

Ключевые слова: сложноподчиненное предложение с придаточным соответствия, структурно-грамматические типы, предложение элементарной структуры, многокомпонентные синтаксические конструкции, интраперсональная (внутренняя) коммуникация, интерперсональная (межличностная) коммуникация, коммуникативный потенциал.

Goltvenytska M. V. Communicative potential of complex sentences with compliance subordinate in Ukrainian prose of the late 20th – early 21st century.

The article deals with identification of the communicative potential of complex sentences with compliance subordinate which functionate as an independent syntactic unit and as part of a multi-component syntactic structure. The author determines that the syntactical organization of the appropriate form of verbal communication is conditioned by its purpose, functions, and communicative intent of the writer.

Key words: complex sentence with a compliance subordinate, structural and grammatical types, elementary structure sentences, multi-component syntactic structures, intrapersonal (inner) communication, interpersonal communication, communicative potential.

Комунікативний потенціал мовних одиниць різного рівня дедалі частіше привертає увагу вітчизняних мовознавців. Дослідженню особливостей комунікативного вияву простих і складних речень присвятили праці В. М. Абашина, Ф. С. Бацевич, Г. О. Золотова, Н. К. Оніпенко, М. М. Пещак, І. В. Сурніна, К. Ф. Шульжук. Незважаючи на таку кількість досліджень і запропоновані в них варіанти розв'язання порушеної проблеми, до цього часу в українській лінгвістиці не розглядалося питання комунікативної реалізації складнопідрядних речень із підрядним відповідності у творах української художньої прози кінця XX – початку XXI століття. Уважаємо, що такий аспект вивчення названих синтаксичних одиниць необхідний для розуміння особливостей функціонування певних граматичних явищ, поданих у світлі художньо-естетичного сприйняття, і тому таке дослідження видається актуальним.

Мета нашої розвідки – з'ясувати комунікативний потенціал складнопідрядних речень із підрядним відповідності у творах української художньої прози кінця XX – початку XXI століття.

Задля одержання найбільш об'єктивних даних матеріал для дослідження

добирався з різних за жанрово-стильовими ознаками прозових творів: романи О. Вільчинського «Дерева на дахах», С. Грицюка «Карпатський звіринець Паміра К.», В. Даниленка «Капелюх Сікорського» та «Газелі бідного Ремзі», Люко Дашвар «Мати все» та «Село не люди», Л. Дереша «Голова Якова», О. Думанської «Хроніка пригод Геня Муркоцького», Д. Корній «Тому, щ ти є», В. Лиса «Острів Сильвестра», І. Роздобудько «Я знаю, що ти знаєш, що я знаю», Н. Сняданко «Чебрець в молоці», повісті В. Слапчука «Клітка для неба» й «Кенгуру завбільшки з цвіркуна» та оповідання В. Даниленка «Сон із дзьоба стрижа».

Спостереження засвідчили, що складнопідрядні речення з підрядним відповідності активно вживаються в різних формах мовного спілкування, зреалізованих у творах названих авторів.

У результаті аналізу виявлено, що різні структурно-граматичні види складнопідрядних речень із підрядним відповідності реалізуються в таких формах мовного спілкування, як монолог і діалог.

Монолог як форма вербальної комунікації, що складається з висловлювань одного комуніканта, розрахованих на пасивне або опосередковане сприйняття адресатом [7, с. 230], представлений на різних рівнях комунікації за особливостями втілення засобів мовного коду.

Так, виділяють внутрішній монолог персонажа – інтраперсональна (внутрішня) комунікація [10, с. 280], що передбачає розмову героя з самим собою, у якій він аналізує певну проблему, шукає відповідь на болюче питання чи приймає рішення: *Чим далі тривали їхні стосунки, тим менше різниці між людьми і комахами він бачив* (Л. Дереш).

Для відтворення внутрішнього мовлення персонажів автори використовують як речення елементарної будови: *І чим більше хочеться приховати, тим яскравіше вони кидаються в очі сторонньому* (І. Роздобудько), так і багатокомпонентні конструкції з різними типами зв'язку: *Це теж легко було визначити якраз через те саме незадоволення: чим більше вони його демонструють, тим зрозуміліше, що побачене подобається* (І. Роздобудько).

В опрацьованих творах також спостерігається зовнішній монолог, представлений у двох різновидах: 1) монолог автора твору як оповідача, який об'єктивно характеризує виниклу ситуацію (*Та чим більше часу спливало, тим більш неохоче шанівці велися на розмови про відбудову Шанівки* (Люко Дашвар) розкриває особливості сприйняття персонажами певних обставин їхнього життя (*Що норавливішою робилася Оксана, то більше шаленів і ставав настирливішим юнак* (Д. Корній), описує психоемоційний стан героя твору (*Чим більше думав І, тим гірше йому ставало* (В. Слапчук); 2) монолог персонажа твору як оповідача, який передавав своє ставлення до об'єкта обговорення *І дивна річ, чим довше він говорив, тим усе більше чомусь нагадував мені нашого Карлсона – Ростика Кортеліса* (О. Вільчинський) чи характеризував свій внутрішній стан (*Але чим довше ми займалися*

підготовкою дегустаційного дійства, тим більша тривога охоплювала душу (В. Даниленко).

У зовнішньому монолозі, незалежно від особи оповідача, так само, як і у внутрішньому, уживаються розглядувані речення різної будови:

– двокомпонентні одиниці: *Чим більше взаємної толерантності й терплячості вони виявляли, тим гірше все ставало* (Н. Сняданко), *Та чим більше вона докладала зусиль, тим гірше їй велося* (В. Слапчук);

– неелементарні конструкції, де складнопідрядне речення з підрядним відповідності виступає невід’ємним семантичним складником, який:

• розкриває зміст попередньої предикативної частини: *Намагалися ні в чому не наслідувати власних батьків, але чим стараннішими були ці намагання, тим мізернішим результат* (Н. Сняданко);

• містить інформацію для подальшого розгортання думки: *Чим більше Майя гралася, тим більше Анатолій укріплювався в думці, що карма його тяжка* (Л. Дереш), *Але чим далі вони росли, тим більше і батькам, і самим сестрам ставало зрозуміло: попри зовнішню схожість, яка, здавалося, ставала дедалі разючішою, сестри-близнючки дуже різні за характерами* (В. Лис), *Чим довше він дивився на неї, тим більше помічав нових деталей – смішні крапочки веснянок на обличчі, тендітні вушка із майже прозорою шкірою, тоненькі пальчики, які так хотілося взяти в свої руки і рахувати, перебираючи один за одним* (С. Грицюк) або *Але їй чим далі, тим менше хотілося користатися з цієї їхньої послужливості й чим далі, тим більше було шкода втрачати добрих друзів і відчувати, що саме через неї розпадеться їхня дружба, якщо вона надасть перевагу комусь одному* (Н. Сняданко); остання ілюстрація засвідчує функціонування багатоконпонентних речень, де складниками виступають відразу два еквіваленти складнопідрядного речення з підрядним відповідності;

• поєднує обидві ці ознаки: *Легко було визначити якраз через те саме незадоволення: чим більше вони його демонструють, тим зрозуміліше, що побачене подобається* (І. Роздобудько), *Виручав мене Толик, який не втомлювався нагадувати, що чим довше ми будемо тут стовбичити, тим менше лишиться часу на купання, і ми запізнимося на сніданок* (В. Слапчук);

• головну і підрядну предикативні частини складнопідрядного речення з підрядним відповідності доповнює компонент іншої семантики, який уточнює зміст одного зі слів головної частини: *І що довше вона плакала, тримаючись за груди, які нестерпно боліли, то більше розуміла Оксана всю дикість ситуації* (Д. Корній).

Зауважимо, що більшість становлять речення, де еквівалент складнопідрядного речення з підрядним відповідності містить певну інформацію для подальшого розгортання думки.

Крім монологу, зовнішнє мовлення представлене діалогами – формою

інтерперсонального (міжособистісного) спілкування, що передбачає обмін мовленнєвими повідомленнями двома мовцями під час їхнього безпосереднього контакту [3, с. 278]. Як засвідчують результати аналізу фактичного матеріалу, такі повідомлення можуть оформлюватися і за допомогою складнопідрядних речень із підрядним відповідності. За структурно-граматичною організацією в діалогах виділяються речення елементарної будови: – *Чим примітивніший чоловік, тим більше він хоче одружитися з кінозіркою чи фотомоделлю* (В. Даниленко); – *Чим далі народилися батьки, тим більше шансів мати здорове потомство!* (О. Думанська) та багатоконпонентні, де речення аналізованого різновиду виступають як цілісна репліка: – *І щоб ця машина з'явилась у «Пан Америкен» не пізніше, як через два роки, бо чим раніше ви її зробите, тим більше ми нею заробимо* (В. Даниленко), – *Бачиши, чим більше крові намішано у твоїх жилах, тим ти здібніший до всього* (О. Думанська) або – *Чим більше кишень, тим більше шансів відшукувати в них те, що край необхідне, – терпляче пояснив І* (В. Слапчук), і як висловлення, розділене словами автора: – *Чим більше я тебе пізнаю, – поважно мовив Сарихан, – тим більше ти мені подобася, бо я теж люблю цю цифру* (В. Даниленко). Проте в діалогових репліках активніше реалізуються розглядувані речення двокомпонентної структури, що пояснює одна з ознак діалогу – швидкий обмін репліками, який не передбачає великої кількості розлогих синтаксичних конструкцій.

Результати аналізу дають змогу стверджувати, що в текстах творів О. Вільчинського, С. Грицюка, В. Даниленка, Люко Дашвар, Л. Дереша, О. Думанської, Д. Корній, В. Лиса, І. Роздобудько, В. Слапчука, Н. Сняданко реалізують свій комунікативний потенціал різні структурно-граматичні типи складнопідрядних речень із підрядним відповідності. Синтаксична організація відповідної форми мовного спілкування зумовлюється її призначенням і функціями, а також комунікативним задумом автора. Це вказує на те, що розглядуваний різновид речень активно функціонує в сучасній українській художній прозі й виявляється як органічна структурно-граматична одиниця мови та потенційна комунікативна одиниця мовлення.

Продовження розпочатого дослідження вбачаємо у виокремленні прагматичних типів складнопідрядних речень із підрядним відповідності в українській художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Література

1. Абашина В. Н. Вопросы коммуникативно-прагматического описания сложного предложения в русском языке : аспект актуального членения / В. Н. Абашина. – Львов : ПАИС, 2006. – 344 с.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАИС, 2010. – 336 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. –

К. : ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.

4. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М. : УРСС, 2003. – 368 с.

5. Онипенко Н. К. Теория коммуникативной грамматики и проблема системного описания русского синтаксиса / Н. К. Онипенко // Русский язык в научном освещении. – М. : Высшая школа, 2001. – № 2. – С. 107–121.

6. Пешак М. М. Комунікативний синтаксис / М. М. Пешак. – К. : Довіра, 2000. – 150 с.

7. Семенюк О. А. Основы теории мовой комунікації : [навчальний посібник] / О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 240 с.

8. Сурнина И. В. Полипредикативные бессоюзные сложные предложения в коммуникативно-прагматическом аспекте : [Электронный ресурс] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / И. В. Сурнина. – Краснодар : РГБ, 2006: <http://diss.rsl.ru/diss>

9. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 408 с.

10. Яшенкова О. В. Основы теории мовой комунікації : [навчальний посібник] / О. В. Яшенкова. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.